

"Maahaza bazı burhanlar suya benziyor; bir kısmı da havaya benziyor, bir kısmı da ziya gibidir. Binaenaleyh, bu gibi burhanları gayet lâtif ve dikkatli ince bir fikirle arayıp tutmalıdır ki, dökülmesin, sönmesin, uçmasın." İzahı?

"Maahaza, burhanların heyet-i mecmuasına terettüb eden matlubun kuvvet ve vuzuhunu her fertten istemek ve her fertte aramak, aklın hastalığına, zihnin cüz'iyetine işaret olup, matlubu red ve inkâr için bir zemin teşkil ediyor. Binaenaleyh, bir burhana bakıldığı zaman zâfiyetten dolayı vehimler baş gösterirse, öteki burhanlardan süzülen kuvvetle ortada zâfiyet kalmaz; vehimler de dağılır."

"Maahaza bazı burhanlar suya benziyor; bir kısmı da havaya benziyor, bir kısmı da ziya gibidir. Binaenaleyh, bu gibi burhanları gayet lâtif ve dikkatli ince bir fikirle arayıp tutmalıdır ki, dökülmesin, sönmesin, uçmasın."(1)

Tevhide getirilen delillerin letafet ve kesafet noktasından çok aksamaları bulunuyor. Latif, kesif ve latif ile kesif arası bu delillerin temel üç aşamasıdır ki Üstad Hazretleri bu üç aşamayı **su**, **hava** ve **ışığa** benzetiyor. Bunu **akli**, **kalbi** ve **ruhani** deliller şeklinde ede ifade edebiliriz.

Malum **su**, göreceli olarak delillerin en kesifini temsil ediyor ki daha ziyade akli ve mantıki delilleri içermektedir. İlm-i Kelam ve mantıkta istimal edilen delillerin büyük bir kısmı bu alana girmektedir. Akli mehoz ve esas alan felsefe, çoğu zaman kalbi ve ruhani delilleri idrak edemedikleri için inkar etmektedirler.

Hava, suya nispetle daha latiftir, bu da kalbin hissettiği delilleri içermektedir. Malum akıl kalbe göre daha kesif iken kalp de akla göre daha ince daha latiftir. Haliyle kalbin hissettiği latif delilleri bazen akıl hissedemez ve anlayamaz. Risale-i Nur'un bazı yerlerinde Üstad Hazretleri bunu vurgular. Bu bahis akıldan ziyade kalbe bakar demesi gibi.

"Kardeşim, bu sene, elhamdülillâh, risaleleri yazanlar pek çoğalmış. İkinci tashih bana geliyor. Sabahtan akşama kadar sür'atli bir tarzda meşgul oluyorum; çok mühim işlerim de geri kalıyor. Ve bu vazifeyi daha azîm görüyorum. Hususan Şaban ve Ramazan'da,

akıldan ziyade kalb hissedardır, ruh hareket eder. Şu mesele-i azîmeyi başka vakte tâlik edip, ne vakit Cenâb-ı Hakkın rahmetinden kalbe sünihat gelse, tedricen size yazılır."(2)

" 'Ey insan!' dediğim vakit nefsimi murad ediyorum. Bu ders kendi nefsimde has iken, ruhen benimle münasebettar ve nefsi nefsimden daha huşyar zatlara, belki medar-ı istifade olur niyetiyle, On Dördüncü Lem'anın İkinci Makamı olarak, müdakkik kardeşlerimin tasviplerine havale ediyorum. Bu ders akıldan ziyade kalbe bakar; delilden ziyade zevke nâzırdır."(3)

Deliller içinde en latif ve en nurani olanları ziya ile ifade ediliyor ki, bu tarz deliller insanda ruha tekabül ediyor. Malum **ruh** insan mahiyetinin en nurani en dakik en latif cevheridir. Dolayısı ile ruhun hissettiği delillerde en latif en dakik en nurani deliller sınıfındadır.

Hazreti Mevlana'nın keskin kalbinin coşkusunu aklın mizanı ile tartmak ne mümkün ya da ilm-i kelamın üstadı Taftazani'nin bir mütefennin mektepliye verdiği itminan-i akliyi İbn-i Arabi verebilir mi ya da İbn-i Sinan'ın ampirist (deneyci) tarzı ile aldığı fenni malumatı sairlerinden alabilir miyiz vs...

Bu delillerin farklılaşması ekolleri de farklılaştırmıştır; her biri kendince uygun olan birini esas alıp meslek ittihaz etmiş sairlerini ise ya inkar ya da değersiz görmüşler. Aralarında bir ahenk bir insicam yapıp hepsinden faydalanma ciheti ise külli bir ihata bir nazar ile mümkün; buna da beşer tam anlamı ile muvaffak ve muktedir olamamıştır ve olamaz da, bu ancak sonsuz ve ihatalı bir ilim ile olabilir.

Delillerin mahiyetinin mübayeneti bir hakikat-ı hal iken hepsinden insicam, ihata ve ahenk ile faydalanma ciheti ve işlettirilmesi ise ancak Kur'an-ı Kerim'in tarzı ve usulünde mevcuttur.

Üstad Hazretleri şu temsil ile bu inceliği izah ediyor (bilmana):

"Bir okyanusun dibinde muhtelif kıymetli cevherlerle mürekkep bir hazine var. Gavvaslar yani dalgıçlar bu hazineyi bulmak ve çıkarmak için daldılar. Bir dalgıcın eline uzunca bir elmas cevheri geçti gözü kapalı ya da ihata edemediğinden hazinenin tamamını elmas kabul edip sair cevherleri işittiğinde ya da diğer dalgıcın elinde gördüğün de inkar ya da tevil ile onu hazinenin kırıntıları diye tahayyül ediyor. Diğer dalgıçların durumu da aynı bu dalgıcın durumu gibi onlarda eline geçen cevheri asıl sairlerini ise ya tebei olarak kabul ediyorlar ya da inkar yoluna gidiyorlar."

"Başka bir dalgıç gözü açık ve ihatalı bir nazar ile dalar ve hazinenin tümünü

görür ve kuşatır her bir cevherden numune alarak çıkar ve tüm ahaliye hazinenin hakiki keyfiyetinden bahis açar ve sair gavvasların dar ve ihatasız nazarlarının yanlıklarını tek tek gösterir."(4)

Şimdi misaldeki sembollerin anlamına bakalım; o okyanus kainattır, hazineler ise kainatta yazılmış hakikatlerin hakiki keyfiyetidir, yani eşyanın hakikatı ve içyüzleri neden ibarettir meselesidir. O gavvaslar yani dalgıçlar ise, kainat ve muhteviyatı olan eşyanın manalarını okumaya çalışan felsefi ekollerdir, ellerindeki cevher parçaları ise her bir ekolün bir hakikatın ucunu görmesidir. Sair dalgıçların elindeki cevheri inkar ya da tebei görmesi ise, ekoller arasındaki ihatasızlıktan ve acizlikten gelen fikri çatışmalardır; her felsefi ekol diğerine tepki ya da anti tez olarak ortaya çıkması buna şahittir.

Gözü açık ve ihata ile kainatın bütün hazinelerini insicam ve ahenk ile çatışmadan hal ve keşf eden dalgıç misali ise, vahye yani kainatın banisi olan Cenab-ı Hakk'ın ilm-i ezelisini temsil eden Kur'an-ı Mucizü'l-Beyan'a işaretir.

Evet, felsefe aleminde görünmeyen insicam, ihata, ahenk, şefkat-ı beyan, isabet, üstün ve kolay anlaşılır ifade tarzı, tereddütsüz hakikat-i beyan şekli yani ispat ve itminan, daha sayamadığımız çok mucizevi vasıflar Kur'an'da mevcuttur. Yani tevhide getirilen bütün deliller *-latif olsun kesif olsun-* hepsi Kur'an'da mevcuttur.

Meşhur belagat alimlerinden **Cahız, Cürcani, Sekkaki, Zemahşeri, Said-i Nursi** gibi muhterem zatlar, Kur'an'ın bu üstün vasıflarını ilmi delilleri ile eserlerinde izah ve ispat etmişlerdir. Kur'an kainatın bütün hakikatlerini tam olarak hal ve keşfettiği gibi, müteal alemleri de aynı ifade tarzı ile hal ve keşfetmiştir.

Mesela, kainatın mebbe-i hilkatinden bahis açtığına dünyanın cüzi ahvaline, oradan arşa, oradan ebed yurduna, oradan Zat-ı Akdes'e ait ulvi hakikatleri ifade ederek her şeye olan ihatasını göstermiş ve delillerin bütün aksam ve aşamalarını insanlığa ders vermiştir.

"Hem hilkat-ı insaniyenin ve hadsiz enva-ı nimetin icadındaki gayelerin tezahür ettiği yerleri, menşeleri olan zîhayatların cüz'iyatındaki ahval ve semeratı ve neticeleri başka ellere havalenin hiçbir cihet-i imkânı yoktur. Meselâ, bir zîhayat, cüz'î bir şifası veya bir rızkı veya bir hidayeti için Cenâb-ı Hakk'tan başkasına hakikî minnettar olmak ve başkasına perestişkârâne medih ve senâ etmek, rububiyetin azametine dokunur ve ulûhiyetin kibriyasına ilişir ve mâbudiyet-i mutlakanın haysiyetine dokundurur, celâlini müteessir eder."(5)

Mesela burada ki rızık su ve akıl gibi bir delil iken şifa hava ve kalp gibi bir delildir hidayet ise hava ve ruh gibi bir delildir. Rızık kesif, şifa nimşeffaf, hidayet ise nurani bir delil oluyor yani.

Dipnotlar:

- (1) bk. [Mesnevî-i Nuriye, Katre.](#)
- (2) bk. [Mektubat, Yirmi Dokuzuncu Mektup, Dokuzuncu Kısım.](#)
- (3) bk. [Lem'alar, On Dördüncü Lem'a, İkinci Makam.](#)
- (4) bk. [Sözler, Yirmi Beşinci Söz, Üçüncü Ziya.](#)
- (5) bk. [Şualar, İkinci Şua, İkinci Makam.](#)